DIMITRIE LIUBAVICI AND THE PRINTING ART OF TÂRGOVIŞTE

Agnes Terezia ERICH
"Valahia" University of Târgovişte

Abstract: At about a century after its invention, the art of printing remains one of the activities located on the top of technology and intellectual hierarchy of the sixteenth century. It is the moment when the need to promote knowledge is increasingly through the printed word. One of the major technical inventions of the Renaissance is the printing that was made for the benefit of intellectual life and resulted from the increasingly growing needs of occidental culture. Dimitrie Liubavici is the successor of Hieromonk Macarius printing activity in Wallachia, but after a period of 33 years of stagnation. Since 1545, beginning with Liubavici, in Walachia begins the artisanal period in the printing activity.

Keywords: Dimitrie Liubavici, Târgovişte, Molitvenic, Apostol, Printing activity

Veacul al XVI-lea în spaţiul românesc este, în mare măsură, beneficiar al realizărilor tehnice şi estetice ale Renaşterii apusene din perioadele anterioare şi din cel în discuţie. În spaţiul românesc, cel care introduce tiparul în Ţara Românească este domnitorul Radu cel Mare care îl aduce în ţară pe sârbul Macarie. Acesta va tipări la Mănăstirea Dealu, lângă Târgovişte un *Liturghier* (1508), un *Octoih* (1510) şi un *Tetraevangheliar* (1512). Activitatea tipografică în Ţara Românească va fi reluată după mai mult de trei decenii (33 de ani), în timpul domniei lui Radu Paisie (1535-1545). Iniţiatorul acestei noi tipografii a fost tot un sârb, logofătul Dimitrie Liubavici, care adusese din Serbia o tipografie pe care o instalase în Graçanica, dar în cele din urmă, din cauza împrejurărilor istorice neprielnice, va veni la Târgovişte, în anul 1544, chemat de voievodul Ţării Româneşti. Dimitrie Liubavici era nepotul lui Božidar Vukovici, refugiat la Veneţia, unde a editat mai multe cărţi în limba slavă bisericească între anii 1518-1540 şi fiul lui Fjodor Liubavici (tipărise un *Liturghier*, o *Psaltire* şi un *Molitvenic*, în Mănăstirea Gorazde din Herţegovina, între anii 1519-1523).

Prima lucrare ieşită de sub teascurile oficinei lui Dimitrie Liubavici din Târgovişte este un **Molitvenic**. În prefaţa lucrării se spune că lucrarea a fost isprăvită la 10 ianuarie 1545 la iniţiativa domnului: *„Io Petru marele Voevod şi Domn al întregei ţeri a Ungro-Vlachiei şi al ţermurilor dunărene, ..., aprinsu-m-am de dragostea sfintului Duh şi de iubirea sfintelor şi dumnedeescilor biserici şi am tipărit acestă carte de suflet folositoare numită molitvenic."* Ceea ce este interesant şi trebuie subliniat este faptul că, mai departe în prefaţă, se adaugă cuvântul tipografului: *„...eu păcătosul şi mai micul dintre sfinţii călugări Moisi m-am trudit la acestă scriere, cu matricele lui Dimitrie Liubavici (...). În cetatea de scaun Tîrgovişte."* Deducem de aici că materialul tipografic aparţinea lui Liubavici. Putem afirma că, începând din acest moment, în Ţara Românească debutează perioada artizanală în domeniul tiparului.

În cuprinsul lucrării (din punctul de vedere al normelor biblioteconomice în această lucrare apare pentru prima dată în tipăriturile româneşti o tablă de materii.) ce se află la sfârşitul cărţii apare şi o *Pravilă* a *sfinţilor Apostoli şi a sfinţilor fericiţilor părinţi ai noştri din al 7-lea sobor; despre ierei şi omenii mireni* despre care Mircea Păcurariu afirmă că am putea-o numi prima carte de legi tipărită în ţara noastră. Din acelaşi cuprins reiese că în **Molitvenicul** lui Dimitrie Liubavici partea pur bisericească ocupă locul principal, iar rugăciunile recomandate mirenilor se reduc la una singură, "*Rugăciune pe vasul care a fost spurcat*".

BDD-A21874 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

Sub aspectul artei ornamentale, această carte este cu totul nouă faţă de tipăriturile lui Macarie. Lucrarea are formatul in-4^0 mic, 298 foi, este tipărită cu negru şi roşu, cu câte 22 rânduri pe pagină, pe hârtie având aceeaşi marcă de fabrică. Titlul capitolelor este format, de cele mai multe ori, dintr-un clişeu în care literele au dimensiuni diferite şi sunt legate între ele prin diverse ornamente formate din noduri şi volute. (Figura 1)

Figura 1
Molitvenic, 1545
Litere din titlul capitolului

Litera de rând a lui Liubavici a avut o lungă existenţă în tiparul românesc, cu aceasta fiind imprimat la Braşov, de către Oprea şi diaconul Coresi, în 1557, **Octoihul mic slavonesc**. După o scurtă utilizare la Braşov, aceeaşi literă de rând reapare în **Triodul Penticostar** (1558), tipărit la Târgovişte de către Coresi. Ca aspect artistic această literă nu era din rândul celor mai frumoase, dar nici "urâtă şi înghesuită" cum spune N. Iorga, fiind mai mică şi mai strânsă decât cea a primelor tipărituri româneşti, zaţul cules îngrijit, cu rânduri egale, lucrătorii dovedind o bună stăpânire a meştesugului tiparului. Din cele de mai sus rezultă că acest tip de literă a fost folosit în Ţara Românească şi Transilvania în secolul al XVI-lea, contribuind astfel la definirea trăsăturilor caracteristice ale tiparului românesc din acea epocă.

Iniţialele sunt puţin împodobite, inspirate din modelele veneţiene ale vremii, cu elemente fitomorfe tipărite cu roşu sau negru. Astfel, sunt redate mici înfloriturі, cârcei sau rozete. Este firesc ca iniţialele ornate simple care apar în tipăriturile lui Dimitrie Liubavici din Târgovişte (mijlocul secolului al XVI-lea) să prezinte asemănări cu cele din tipăriturile chirilice ale lui Bozidar Vukovic din Veneţia. (Figura 2)

Figura 2
Molitvenic, 1545
Iniţiale ornate

Din punct de vedere ornamental regăsim două frontispicii, unul simplu, la începutul prefeţei, reprodus şi la începutul pravilei sfinţilor Apostoli şi un altul, la începutul textului, cuprinzând stema Ţării Româneşti. Primul este format din două benzi suprapuse, şi anume o împletitură realizată din antrelacuri care susţine o bandă decorată cu un frunziş bogat de semipalmete din care se desprind două lebede cu capul în jos. (Figura 3)

BDD-A21874 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

Figura 3
Molitvenic, 1545
Frontispiciu

Al doilea frontispiciu este format din antrelacuri dispuse în patru cercuri dispuse simetric. În mijloc, în cadrul unei cununi de lauri, este reprezentată pasărea heraldică, cu zborul deschis, capul orientat spre dreapta, având crucea în cioc, de o parte şi de alta apărând soarele şi luna. Întreaga imagine este înconjurată de inscripţia: „*În Christos Domnul binecredinciosul şi de Dumnedeu păzitul însuşi stăpânitor al Ţerei Românesci Iω Petru Voevod şi Domn.*" (Figura 4)

Figura 4
Molitvenic, 1545
Frontispiciu cu stemă

La 18 august 1546, sub îndrumarea lui Dimitrie Liubavici, Oprea şi Petre vor începe tipărirea, tot la Târgovişte, a unui **Apostol** finalizat la 18 martie 1547. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că Dimitrie Liubavici tipăreşte această lucrare în două ediţii, una pentru Ţara Românească, la porunca lui Mircea Ciobanul, şi alta pentru Moldova, la porunca lui Iliaş la II-lea Rareş. Suntem în faţa primei comenzi tipografice cunoscută la noi până acum din Moldova pentru Ţara Românească. Cele două nu diferă decât prin dedicaţiile diferite şi reproducerea stemei fiecărei ţări.

Observăm în epilogul lucrării sublinierea rolului tipografului: *"Aşa şi eu păcătosul şi mai micul dintre oameni Dimitrie logofăt, nepotul lui Bojidar, văzând împuţinarea sfintelor şi dumnezeeştilor cărţi, am muncit pe cît am putut, ...,.am scris şi am sfîrşit aceste de suflet folositoare cărţi... "*. Dimitrie Liubavici şi călugărul Moisi şi-au luat ucenici români care trebuiau să înveţe nu numai meşteşugul imprimeriei, ci şi limba slavonă, ca să poată tipări cărţi în această limbă: *„Am muncit cu ucenicii mei Oprea şi Petre.*"

Apostolul este un volum in-4^0 mic de 268 foi, cu câte 22 rânduri pe pagină, uneori 23. Noutatea o constituie frontispiciul, tirajul pentru Moldova, în care apare bourul desenat cu negru, pe fond alb, într-un cartuş plasat în centrul unui frontispiciu pătrat construit din antrelacuri.(Figura 5)

BDD-A21874 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

Figura 5
Apostol, 1547
Frontispiciu, ediţia pentru Moldova

Frontispiciul aparţinând ediţiei pentru Ţara Românească este identic, doar că în centru apare pasărea heraldică într-o cunună, iar de jur împrejur inscripţia: „*În Christos Domnul bine credinciosul şi de Dumnedeu păzitul însuşi stăpânitor al Ţerei Românesci Io Mircea Voevod şi Domn.*”

L. Demény, în urma cercetărilor efectuate în bibliotecile din fosta Uniune Sovietică, consideră că în tiparniţa lui Dimitrie Liubavici s-au mai tipărit un **Minei** slavon, probabil în 1546, descoperit în Biblioteca Naţională a Rusiei, şi un **Tetraevanghel** tipărit, probabil, între anii 1546 şi 1551, acestea din urmă fiind tot o comandă pentru acelaşi Iliaş al II-lea al Moldovei.

Limba tuturor cărţilor tipărite de Liubavici este cea slavonă, de redacţie medio-bulgară (limba slavonă bulgară din secolele XII-XVI, formată din vechea slavă bisericească sub influenţa populaţiei locale) ca şi în cazul tipăriturilor din faza macariană.

Subliniem faptul că meşterul tipograf n-a reluat editarea tipăriturilor din prima fază (macariană), ci a completat seria cărţilor de care avea nevoie biserica la momentul respectiv. Contribuţia lui Dimitrie Liubavici la dezvoltarea artei tipografice pe tărâm românesc este extrem de importantă având în vedere că editează pentru prima dată o carte comandată din afara Ţării Româneşti (Moldova) şi că oficina tipografică în care lucrează este o întreprindere proprie, privată.

Bibliografie

BEMBEA, N. I.; **BEMBEA**, N. N. *Apostolul tiparit în 1547 de Dimitrie Liubavici*. În: ”Biserica Ortodoxă Română”, 1960, nr. 5-6, p. 510-536.

BIBLIOGRAFIA *Românească Veche,* tom I. Bucureşti : Atelierele Grafice Socec, 1903-1944

CARTOJAN, N. *Istoria literaturii române vechi.* Vol I. Bucureşti: Editura Minerva, 1980.

DELUMEAO, Jean. *Civilizaţia Renaşterii*. Bucureşti: Editura Meridiane, 1995.

DEMÉNY, L . *Călătorie de studii în U.R.S.S.* În:" Studii Revistă de istorie", XIX, 1966, nr 2, p.371.

ISTORIA *literaturii române*,vol.I, Bucureşti: Editura Academiei R. P. Române, 1964.

PĂCURARIU, M. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.

SIMONESCU, D. *Un Octoih al lui Bojidar Vucovici la noi şi legăturile acestuia cu tipografia românească*. În:”Revista Istorică Română”, vol. III, fasc. II-III, 1933.

BDD-A21874 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

SIMONESCU, D.; **PETRESCU**, V. *Târgovişte - vechi centru tipografic românesc.* Târgovişte: Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1972.

TOMESCU, M. *Istoria cărţii româneşti de la începuturi până în 1918*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1968.

BDD-A21874 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)